

Tíz tétel a videóchat realitásáról. Egy fenomenológiai leírás

Absztrakt

A tanulmány a videóchatek valóságtapasztalatát vizsgálja. Edmund Husserl azon fenomenológiai reflexióiból indul ki, amelyek a valóság kérdését az interakcióval és az interszubjektív kommunikációval kötik össze. Ezek a megfontolások teremtik meg az elméleti keretet a videóhívások sajátos esetére vonatkozó tíz tézis megfogalmazásához. Ezek olyan kérdéseket taglalnak, mint a nyilvános-privát felosztás, a kortárs videóhívások sajátos képformája, az általuk létrehozott kölcsönös interszubjektív viszonyok, valamint specifikus térbeli és időbeli vonatkozásaik.

Szerző

Christian Ferencz-Flatz a Bukaresti Egyetemen szerzett doktori fokozatot (2008), a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen habilitált (2020), jelenleg a bukaresti I. L. Caragiale Nemzeti Színház- és Filmművészeti Egyetemen tanít, és a *Studia Phaenomenologica* folyóirat szerkesztője. Korábban az Alexander von Humboldt Alapítvány ösztöndíjas kutatója volt a kölni egyetemen (2016-2017) és a bukaresti egyetem Bölcsészettudományi Kutatóintézetében (2015), azt megelőzően a New Europe College keretében kutatott (2008-2009).

E-mail: christian.ferencz@phenomenology.ro

<https://doi.org/10.31176/apertura.2021.16.2.2>

Tíz tétel a videóchat realitásáról. Egy fenomenológiai leírás

Valóság és média

Az itt következő tanulmány megpróbálja fenomenológiailag pontosítani a videóhívások ^[1] tapasztalatát meghatározó valóságérzékelést. Az ilyen meghatározási kísérletek legtöbbször a „hit” hagyományos kérdésével kapcsolódnak össze, vagyis azzal a kérdéssel, hogy a videóhívások résztvevői vajon tudják-e biztosítani egymás számára vagy sem a közvetlen, hús-vér jelenlét benyomását. Ennek a kérdésnek bőséges hagyománya van a fenomenológia által inspirált média- és filmtudományokban. Ennek klasszikus illusztrációjával találkozunk Albert Michotte van den Berck pszichológus nagy hatású esszéjében, amely *A mozivetítések „valóság”-jellege* címet viseli (Michotte van den Berck 1948). Michotte meglátása szerint a filmek a *valóság* erőteljes *benyomását* keltik nézőikben, miközben a filmek *valóságába vetett hitük* csökken, vagy egy bizonyos „pszichológiai távolságból” észlelik őket. Nyilván hasonló fenomenológiai reflexiókat találhatunk a videóhívásokkal kapcsolatban is. Már 1990-ben Villém Flusser fenomenológus és kommunikációelmélet-kutató leírta azt az „egzisztenciális csalódást”, amelyet a beszélgetőtársak tapasztalnak mind a rendes telefon, mind a videóhívások során, szerinte ugyanis ezek a médiumok nem biztosítják teljes mértékben a használóiknak azt az azonnali kölcsönös jelenlétet, amelyet ígérnek (Flusser 1998: 307). Egy frissebb tanulmányban Norm Friesen ehhez hasonlóan azt állítja, hogy a videóchatelés nem csak a „teleprezencia” (távolsági jelenlét), hanem a „teleabszencia” (távolsági hiány) tapasztalatával is együttjár. Mindezek ellenére a következőkben nem ezt a gondolatmenetet fogom folytatni, nem fogom megkérdőjelezni a videóhívásokban meg tapasztalható jelenlét vagy hiány fokát, sem az ennek megfelelő hit jelenségét. E helyett más utat választok, és első lépésben Husserl néhány olyan, a valóság fogalmával kapcsolatos reflexiójához fordulok, amelyek az *Eszmék egy tiszta fenomenológiához és fenomenológiai filozófiához* második könyvében találhatók. Ezek a reflexiók lehetővé teszik számomra, hogy a valóság kérdését egyrészt az *interakció*, másrészt az *interszubjektív kommunikáció* kérdésével kapcsoljam össze. Ezek a fogalmak hozzák létre azt a tágabb elméleti keretet, amelyhez kapcsolódóan tíz rövid tételt fogalmazok meg a videóhívások valóságtapasztalatáról.

Husserl valóságfogalma

Először is két fő oka van annak, hogy Husserlt, akinek természetesen semmilyen tudomása nem volt a videóchatról, behozom ebbe az eszmefuttatásba.

Az egyik ok az a tény, hogy Husserl valóságról szóló filozófiai reflexiói az Eszmék II-ben a hit kérdésére fókuszáló elmélettől egy szofisztikáltabb vizsgálódás irányába fejlődtek. A mentális aktusok korábbi fenomenológiájában Husserl két kritériumot határozott meg annak megállapítására, hogy egy aktus a valóságra vonatkozott, vagy sem. Ez egyrészt attól függött, hogy a szóban forgó aktus impresszió (benyomás) vagy reprodukció volt-e, vagyis hogy az aktus tárgya hús-vér valójában jelen volt-e előtte (mint a percepcióban), vagy azt csupán mentálisan reprezentálta (mint az emlékezés során). Másrészt attól függött, hogy az aktus a tárgyat annak valóságába vetett hittel intencionálta-e, vagy ilyen hit nélkül. Mivel azonban mind az impressziók, mind a reprodukciók általában előfordulhatnak hittel vagy anélkül, Husserl hamarosan továbblépett ahhoz a kérdéshez, hogy mi vesz rá bennünket arra, hogy egy benyomást tárgyának valóságosságába vetett hittel ruházzunk fel. Ezt a kérdést hosszan tárgyalja az Eszmék II-ben, és néhány messze mutató megfigyelésre jut egyrészt a valóság és az interakció viszonyát illetően, másrészt az interszubjektív kommunikációval kapcsolatban.

Husserl ebben a kontextusban történő megidézésének másik indoka ahhoz a kapcsolathoz köthető, amelyet a valóság taglalása és a képtudat, vagyis a képek észlelésének sajátos aktusa között hozott létre. Pontosabban a képtudat Husserl számára egyrészt egy olyan impresszióknak volt a tökéletes példája, amelyet nem egyszerűen valós tárgyként értelmezünk, hanem pusztán – az ő kifejezésével élve – „fantomtárgyként”. Másrészt ezt a fantomtárgyat meglátása szerint egyaránt lehetséges a valóság dokumentarista leképezéseként vagy egyszerű kólmányként appericipálni. Mindazonáltal, míg Husserl korai gondolatait a képtudatról és a valóságról a filmelméletírók gyakran használták már a kilencvenes években – például a dokumentum- és fikciós filmek közötti kontraszt tárgyalásakor (például Casebier 1991) –, későbbi reflexiói a valóságról és azok implikációi egy képelmélet vonatkozásában nem találtak akkora érdeklődésre. Pedig ezek a későbbi írások sokkal megfelelőbbnek bizonyulnak nem csak a filmelmélet fontos kérdéseinek megközelítéséhez, de az újmédia olyan frissebb fejleményeit illetően is, mint például a videóhívások. Husserl fent említett reflexiói ^[2] két egymást követő lépésben bomlanak ki, amelyeket a következőkben sorra veszek, kiemelve azokat a sajátos implikációkat, amelyek relevánsak lehetnek a videóhívások fenomenológiai elméletéhez.

Interakció

Husserl annak a közhelynek a feldolgozásával indít, amely szerint az érzékszervi észlelés az elsődleges kritérium a tárgyak valóságának meghatározására. E közismert elképzelés szerint egy

tárgy valósnak bizonyul, ha érzékszerveinkkel megtapasztalható. Husserl meglátása szerint viszont ez a feltételezés pontatlan, mivel az érzékszervi percepció közvetlenül csupán a valós tárgy „fantomjával”,^[3] vagyis csak a tárgy érzéki minőségekké bíró, térbeli és időbeli formájával szembesít bennünket. Ugyanis a tárgy teljes valósága *önmagában véve* nem nyilvánvaló az érzékszervi percepció számára.^[4] Így aztán – folytatja Husserl – ha valóban joggal mondhatjuk, hogy a percepció révén megtapasztaltuk egy tárgy valóságát, akkor az nem azért van, mert annak valóságát közvetlenül az érzékeinkkel észleltük, hanem azért, mert miközben észleljük, a tárgyat az őt körülvevő külső körülményeivel együtt vesszük tekintetbe. Másképpen fogalmazva: nem azért tapasztalunk meg közvetlenül valóságosként egy tárgyat, mert tudomásul vesszük pusztán érzéki megjelenését, hanem csak azáltal tudunk meggyőződni realitásáról, hogy figyelembe vesszük más tárgyakkal való *interdependenciáját*. A tárgy valósága azért válik nyilvánvalóvá számunkra, mivel színei a változó fényviszonyokból következően módosulnak, lökés hatására megmozdul, vagy ütés hatására összetörik és így tovább.

Fontos megjegyezni, hogy Husserl a valóságnak ezt a megragadását explicit módon összekapcsolja a *kauzalitással*, mikor azt állítja, hogy a tárgy realitása fenomenológiailag a tárgy okozati viszonyokba való beágyazottságának megállapításától függ: „realitás (...) és kauzalitás elválaszthatatlanul összetartozik” (Husserl 1989: 48). Ugyanakkor legalább két olyan pont található Husserl meglátásaiban, amelyek lehetővé teszik számunkra, hogy tágabb perspektívából értelmezzük őket.

a.) Egyrészt fontos megjegyezni, hogy Husserl szerint a valóság ilyen megragadása nem vonatkozik automatikusan az érzéki tapasztalatunk *minden* tárgyára. Épp ellenkezőleg, az olyan tárgyakat, amelyek nem reszponzívok a környezetükben bekövetkező változásokra, ennek megfelelően pusztán „fantomtárgyakként” értelmezzük, és nem teljes valósággal bíró, aktuális dolgokként. Husserl példái az utóbbiakra a szivárvány, a nap és a hold, vagy a kék ég. Hermann Schmitz később számottevően kibővíti ezeknek a „fél-dolgoknak” (*Halbdinge*) – ahogy ő nevezi – a listáját a széllel, a zajokkal, az atmoszférával stb. (pl: Schmitz 2014: 38 k.). Azonban, mikor jobban megvizsgáljuk ezeket a tárgyakat, az első perctől világos, hogy valójában nincsenek híján minden interdependenciának a közvetlen környezetükkel: a nap például megvilágítja az eget. A lényegi kérdés itt inkább arra vonatkozik, hogy ezek a tárgyak mint olyanok teljesen el vannak vágva a *mi saját*, közvetlen tapasztalati mezőnktől. Így nem tudunk egy olyan konzisztens okozati láncot felállítani velük kapcsolatosan, amely során azt láthatnánk, hogy megjelenésük a mi tevékenységünk vagy kinesztetikus mozgásunk hatására megváltozik. Más szavakkal – vethetnénk közbe –, inkább az *interaktivitás*, és nem a pusztán kauzalitás képezi a döntő mozzanatot a valóság megragadásában. Ennek megfelelően a fantom tárgyakat azért ragadjuk meg ekként, mert nem válaszolnak megfelelően a velük való interakciót célzó próbálkozásainkra. Ebben az értelemben akár azt is mondhatnánk, hogy a nagyméretű távoli épületeket vagy hegyeket is bizonyos fokig valótlanként vagy pusztán „fantomtárgyakként” észleljük, mivel úgy tűnik, hogy nem kerülnek közelebb, miközben gyalogosan haladunk feljük.

b.) Tény azonban, hogy ez az értelmezés valamelyest légből kapottnak tűnik, ha csak Husserl az *Eszmék II*

-ben kifejtett állításait vesszük figyelembe. Ugyanakkor ezt az interpretációt egy olyan jelentős példa támasztja alá, amelyre Husserl az 1919-es *Természet és szellem (Natur und Geist)* című előadásában utal, és amely teljesen új fénybe helyezi az egész gondolatmenetet – ez a példa pedig a film. Husserl így fogalmaz: „Az, hogy egy tárgy mozgását vagy deformációját látjuk (például egy filmes fantomét), még nem jelenti azt, hogy [a tárgy realitásának jellemzőjeként értett – saját kiegészítem: CFP] rugalmasságot látunk. Ha egy mozgó, elasztikus lemezt látunk, akkor a meglökés révén, a deformációja alapján tapasztalhatjuk meg, hogy a tárgy azért pörög, mert meglöktük” (Husserl 2002: 181) – és így megtapasztaljuk a valóságát. Ez azt jelenti, hogy egy filmjelenetet lényegében csupán „kinematografikus fantomként” ragadunk meg, és nem valóságként, annak ellenére, hogy a filmtárgyak kauzálisan összekapcsolódnak. Ez pontosan azért van így, mert nem létezik a lehetséges interakcióknak egy olyan láncolata, amely a filmjelenetet összekötné a minket a moziteremben körülvevő közvetlen környezettel. Így a mi helyváltoztatásunk vagy a moziterem fényviszonyainak változása nem befolyásolja a film világában megjelenő távolságok és színek felfogását, noha a mozgás révén megváltozik a vászonhoz viszonyított helyzetünk vagy a fényviszonyok miatt fenomenálisan módosulhatnak a képernyőn megjelenő színek.

Persze ebből a perspektívából nézve Husserl megjegyzése a filmről tovább bővíthető, és más médiumokkal is kapcsolatba hozható. Ezt a gondolatmenetet folytatva tehát megjegyezhetjük, hogy egyrészt a film által kiváltott erőteljes valóságimpresszióknak, amelyet a filmtudományban oly gyakran tárgyaltak, több köze van a film azon képességéhez, hogy kameramozgások és hasonló eszközök segítségével közvetíteni tudja a nézőnek a filmvilággal való kinesztetikus összekapcsolódás látványát, mint a pusztán fotografikus indexikalitáshoz.^[5] Másrészt a valódi interakció hozzáadódása a kép- vagy filmtudat klasszikus szituációjához, ami már a videójátékok vagy a 360 fokos filmek esetében megjelenik, módosítja a mögöttes „valóságértéket” is. Így ezek valójában megteremtik azt, amit Husserl a *reszponzív fantomtárgyak* köztes ontológiai osztályának nevez. Természetesen ezt a megfigyelést a videóchatre is alkalmazhatnánk, például azáltal, hogy tovább gondoljuk André Bazin a televízióról szóló egyik 1950-es magyarázatát. Ugyanis ha Bazin az élő közvetítés sajátos erotikusságát a televízió [a mozival szemben megnövekedett] valóságértékének jeleként látta (Bazin 2014), akkor ennek megfelelően az (erotikus) videóchatek interaktivitását ugyanazon skála még magasabb fokára utaló jelzésnek tekinthetjük.

Kommunikáció

Ez csupán azonban az első (és kevésbé jelentős) lépés Husserl valósággal kapcsolatos meglátásainak sorában az *Eszmék II*-ben. Ugyanis a fent említett gondolatok lezárása után Husserl azonnal megjegyzi, hogy valójában egy tárgy „igaz valóságát”^[6] (Husserl 1989: 83 [Husserl 1952: 78]) nem lehet teljes mértékben megragadni azáltal, hogy egyedi szubjektumokként megtapasztaljuk a tárgy más tárgyakkal való interakcióját. Ehelyett valami többre, „szubjektumok sokaságának kölcsönös megértésére” is szükség van (Husserl 1989: 86 [Husserl 1952: 81]). Ez azt jelenti, hogy Husserl

szerint a többi emberi szubjektum nem csupán a tapasztalati mezőnket benépesítő valóságselemek egy különálló osztályát képezi, hanem első pillanattól kezdve integráns részei annak, ahogyan a nem emberi valóságot is megragadjuk. Azáltal, hogy létrehozzák a velünk megosztott utalások közös világát, a többi szubjektum a teljes tapasztalati mezőnket módosítja, mivel ez arra késztet bennünket, hogy az összes számunkra adott tárgyat mindenki más számára is elérhetőként fogjuk fel, és hogy a kölcsönös megértésben interszubjektíven azonosítsuk be őket. Ezt a felfogást Husserl *objektívációnak* (*objektivierende Auffassung*) nevezi, és az „objektivitást” pontosan ebben az értelemben tekinti a valóság második döntő meghatározottságának.

Ez a megközelítés két lényeges kérdést vet föl, amelyek megnyitják az utat a további reflexiók előtt.

a.) Először is megkérdezhetjük: pontosan milyen kapcsolat áll fenn a valóság két fent említett meghatározottsága, vagyis egyrésről az interszubjektív objektivitás, másrésről a kauzális interaktivitás között? Husserl meglátása szerint ezek szinte teljesen egybeforrt és egymást kiegészítő jellemzőknek tűnnek, amelyek egyszerűen egymás mellé kerülnek az objektív valóság teljes értékű jelentésében. Ennek megfelelően Husserl hajlamos figyelmen kívül hagyni lehetséges feszültségeiket, és általában a valóság bináris elképzelését részesíti előnyben, amely értelmében egy tárgy vagy valós, vagy nem. Azonban ha figyelembe vesszük a különböző eseteket, amelyekben a két fenti meghatározottság közül csak az egyik érvényes, a valós és a nem valós bináris szembenállása helyett egy árnyaltabb perspektívához jutunk. Ez pedig a „*valóságértékek*” sajátos *skálájának* a feltételezéséhez vezet el, amelynek segítségével olyan jelenségekhez lehetne különböző fokozatokat rendelni, mint a „közösön osztott fantomtárgyak” (például a film) vagy a „reszponzív magányos fantomok” (például a virtuális valóság vagy az álmok).

b.) Továbbá, ha Husserl elképzelését az interszubjektív kommunikációról az objektív valóság alapjaként tételezzük, megkérdezhetnénk, hogy pontosan mi is a kapcsolat az interszubjektív tapasztalat *kommunikatív világa* és az individuális tapasztalat „*prekommunikatív*”^[7] *világa* között (ahogyan Husserl ezeket gyakran nevezi – lásd például 1989: 208 k. [Husserl 1952: 198]). Husserl maga hajlamos ezt a kettőt is absztrakt, egymást kölcsönösen kizáró fázisnak tekinteni a teljes objektivitás konstitúciójában. Ebből a szemszögből a minket körülvevő konkrét világot egyszerűen interszubjektíven valósnak látjuk, miközben minden egyes szubjektum bármely pillanatban „zárójelbe teheti” a környező világ kommunikatív dimenzióját annak érdekében, hogy felmutassa prekommunikatív tapasztalatának a dimenzióját. „Ideális esetben minden személynek megvan a kommunikatív környező világán belül az önző saját [világa] mindaddig, míg képes azt »elvonatkoztatni« az összes kölcsönös megértési viszonyból és az erre alapozott appercepcióból (...)” (Husserl 1989: 203 [Husserl 1952: 193]). Ez a perspektíva viszont figyelmen kívül hagyja azt a *konkrét cserét*, amely a kommunikáció aktuális folyamatában a prekommunikatív és a kommunikatív tapasztalat között létrejön, és ezáltal a tulajdonképpeni kommunikatív világ folyamatos megteremtődését is.

Ha tekintetbe vesszük a tényt, hogy az interszubjektív valóságot – ahogyan azt Husserl érti –

kizárólag a kölcsönös kommunikáció hozza létre, valamint ha tudomásul vesszük a tényt, hogy szubjektív tapasztalataink skálája elvben tágabb, mint a lehetséges kommunikációé (a fogalom bármely értelmezésében), akkor világos, hogy a kölcsönös kommunikáció mezeje folyamatosan tisztán idioszinkretikus és prekommunikatív tartalmakra támaszkodik, amelyeknek először át kellene lépniük a kommunikálhatóság küszöbét ahhoz, hogy interszubjektívan „valósakká” és „objektívekké” váljanak. Ráadásul az is világos, hogy ez a küszöb fundamentálisan váltakozik. Illetve, hogy pontosabbak legyünk, a pusztán idioszinkretikus és a közös tapasztalatok közötti küszöbként értett kommunikálhatóság elsősorban ezeknek a *tapasztalatoknak* a természetével együtt változik. Így például az emlékek, megfigyelések, benyomások, gondolatok vagy álmok meglehetősen különböző mértékben kommunikálhatóak. Továbbá a kommunikálhatóság küszöbe *interszubjektív viszonyaink* jellegétől függően is változik. Például egy intim viszony magánjellege és annak nyilvános ismertsége a kommunikálhatóság és a kölcsönös azonosíthatóság teljesen eltérő formáit feltételezik. Végül, harmadrészt, ez a küszöb leginkább a kommunikáció specifikus *médiától* függően változik.

A médiumok

Természetesen ezt az utóbbi kérdést Husserl nem tárgyalja explicit módon az *Eszmék II*-ben. Ő csak általánosságban beszél kölcsönös megértésről és kommunikációról, a különböző kommunikációs eszközökre és azoknak a kommunikatív világ konstitúciójára gyakorolt lehetséges hatására való tekintet nélkül. Úgy tűnik, leggyakrabban a nyelvet és több alkalommal a kölcsönös szemkontaktust tekinti implicit módon a kölcsönös megértés fő eszközének. Ugyanakkor egy későbbi írásában Husserl explicit módon rámutat a kommunikatív médium sajátos aspektusára, amikor matematikai tárgyak esetében az objektivitás elérésének lehetséges útjait tárgyalja (Husserl 1970: 356 sk. [Husserl 1998]) Ebben a kontextusban explicit módon szembeállítja a *beszélt nyelvet* az *írott nyelvvel*. Míg az előbbi lehetővé teszi a matematikai tárgyaknak, mint tisztán szellemi produktumoknak, hogy közös referenciává váljanak más szubjektumok számára is az objektivitás egy előzetes formája révén, ezzel szemben az írott nyelvet a közvetlen megszólítás hiánya miatt Husserl „a kommunikáció egy virtuális formájaként” definiálja, amely az objektív állandóság érzetével egészíti ki a beszélt nyelvet.

Bár Husserl példája világos kapcsolatot teremt a kommunikáció médiuma és az objektivitás megfelelő módja között, gondolatai továbbfejleszthetőek olyképpen, hogy más médiumokra is alkalmazhatóak legyenek.

a.) Vegyük például a *fotográfia* esetét. A közelmúltig a múltó benyomásaink és emlékeink mindennapi tömkelegét pusztán a beszélt vagy írott nyelv eszközeivel, interszubjektív módon lehetett azonosítani, és ez azt is jelentette, hogy csak utólagosan lehetett megosztani őket, és csak azzal a feltétellel, hogy megfeleltek az „elmondhatóság” bizonyos standardjának. Ezzel szemben napjainkban nyilvánvaló, hogy a fotografikus benyomások szabad megoszthatóságának és cseréjének lehetősége mérhetetlenül kiterjesztette a kommunikálhatóság számunkra adott

mezőjét, azáltal, hogy jelentősen elmozdította az idioszinkretikus és az interszubjektív tapasztalat közötti küszöböt.

b.) Hasonlóképp, vegyük a *rádió és televízió* esetét, mivel ezek a médiumok nyilvánvalóan a husserli értelemben vett „virtuális kommunikáció” egy új formáját feltételezik. Pontosabban egy olyan kommunikációs aktust implikálnak, amelyik – ha az élő közvetítések jellegadó szituációját a lényegére lecsupaszítva vizsgáljuk – a műsorban megszólított közönségét érzékeltetni képtelen beszélő és egy olyan közönség között zajlik, amelyik a saját privát környezetébe bezárva a beszélőt anélkül érzékeli, hogy szólni tudna hozzá. Azonban ennek a felállásnak az újdonsága nem ebben, a feladó és a befogadó oldalán egyaránt tapasztalható, különös egyoldalúságban áll, hanem inkább abban a tényben, hogy olyan új típusú kollektív tudatosságot eredményez, amely azok távollétében alakul ki, akikkel e tudatosságon az egyén osztozik. És ez természetesen ugyancsak feltételezi az interszubjektív azonosíthatóság neki megfelelő formáját.

Kezdetől világos tehát, hogy hasonló utat lehet követni a videóchatel kapcsolatban is, felvázolva azokat a pontos funkcionális viszonyokat, amelyek itt fennállnak a kommunikációs médium, az interszubjektivitás annak megfelelő formája és az objektív realitás korrelatív értelme között. És ez az a kérdés, amelyet a következő fejezetben továbbfejleszttek azáltal, hogy fenomenológiai leírásaimat tíz rövid tételbe sűríttem. Mivel a televízióval és rádióval ellentétben a videóchat nem csak teljes mértékben kölcsönös, hanem a nyilvános és magánhelyzetek minden lehetséges kombinációjában előfordul, jelen írásban kizárólag a két magánszemély közötti videóhívásokkal fogok foglalkozni, amelyeknek az a háromszoros előnyük van, hogy mind közül a legegyszerűbbek, a leginkább megkülönböztethetőek, és a szakirodalomban a legkevésbé feltártak.^[8]

Videóchat

1. A privát videóhívások a magánélet új elemeit emelik be a kommunikációba.

Magától értetődő, hogy a nyilvános videókonferenciáktól eltérően a privát videóhívások két magánszemélyt kötnek össze saját privát, intim környezetükben. Ugyanakkor mindez elmondható a köznapi telefonhívásokról is. Noha a köznapi telefonhívásokat hosszú ideje zavaró elemnek tekintették, amely lehetővé teszi a külvilág számára, hogy bármikor betörjön valakinek a privát környezetébe, a telefon mégsem viszi be a kommunikáció folyamatába az egyén privát helyzetét mint olyat, mivel explicit módon nem teszi láthatóvá a másik fél számára a beszélgetőtárs helyét, testtartását, öltözetének állapotát vagy mimikáját. Ezzel szemben, habár a videóhívásokat ugyanabban a kötetlen, intim diszpozícióban folytatják le, mint a köznapi telefonhívásokat, az előbbiek nyíltan beemelik az intimitás ezen aspektusait magába a kommunikációs aktusba. Feltehetően ez az egyik ok, ami miatt a videóhívások kényelmetlenek a tapasztalatlan felhasználó számára. Sőt, ez azt is megmagyarázza, hogy a korábbi sci-fi filmek előrejelzései ellenére a videóhívások sem eddig, és valószínűleg ezután sem fogják teljesen leváltani a köznapi

telefonhívásokat. Nyilván, az intimitás mindig is olyasvalami volt, amit meg lehetett osztani másokkal, így aztán kétségtelenül túlzás lenne kerek-perec kijelenteni, hogy a videóhívások olyasvalamit tettek interszjektívan valóssá vagy husserli értelemben „objektívvá”, amit korábban csak magányunkban lehetett megtapasztalni. Ugyanakkor a videóhívások minden bizonnyal megváltoztatják mind a *körülményeket*, amelyek mellett az intimitást megosztjuk, mind a megosztás *módját*, így ebben az értelemben valóban kijelenthetjük, hogy valóságunk szociális tapasztalatának finom eltolódását váltják ki.

2. A videóhívások megváltoztatják a nyilvános és a privát sféra közötti hagyományos felosztást

A videóhívásokat kezdettől fogva nehezen lehet a hagyományos nyilvános-privát felosztás mentén kezelni. Ennek elsődleges oka az a tény, hogy a videóhívások azon mediális jelenségek közé tartoznak, amelyek lényegileg bonyolítják meg ezt a felosztást. Elég csak egy pillantást vetni a televízióra, amely előben tette elérhetővé a nyilvános világot az otthonainkból, vagy a különböző internetes applikációkra, amelyek lehetővé tették a felhasználóknak, hogy nyilvánosan kommunikáljanak, vagy még inkább, hogy nyilvános közvetítést indítsanak saját privát környezetükből. Ehhez hasonlóan a telefonok és az egyéb hordozható eszközök nem csak azt eredményezték, hogy felhasználók nyilvánosan elérhetőek lettek minden privát körülmény között, hanem olyan új vegyes helyzeteket eredményeztek, mint egy telefonos magánbeszélgetés diszkrét lefolytatása nyilvános térben. Továbbá az is bizonyos, hogy a normál telefonhívásokhoz képest a videóhívások egyaránt megnövelték annak mértékét, hogy privát környezetünkben elérhetőek vagyunk a nyilvánosság számára, és csökkentették annak mértékét, hogy mennyi diszkrécióra számíthatunk a nyilvános szférában. Ez utóbbi természetesen elsősorban annak a ténynek köszönhető, hogy az egyszerű telefonhívásokhoz képest a videóhívás hangszórók használatával, kihangosítással jár együtt, ami a képe mellett a beszélgető hangját is nyilvánosan elérhetővé teszi a közelében lévők számára. ^[9] Husserli terminusokkal fogalmazva nyilvánvaló, hogy a privát és a nyilvános szférában megtapasztalhatók közötti határok elmozdítása révén a videóhívások általában véve megváltoztatják annak a hatókörét, hogy mi az, ami a szó szoros értelmében kommunikálva van és kommunikálható, és mi az, ami nem. Ezáltal hozzájárulnak kommunikatív világunknak, mint olyannak az átalakításához. Ebben az értelemben elég arra gondolnunk, amit beszélgetőtársunk egyszerű „kommunikatív perszónájaként” nevezhetünk, vagyis a tekintetére és a hangszínére, amikor hozzánk szól. Ugyanis ha korábban beszélgetőtársunknak ezt a sajátos aspektusát csak élő beszélgetésben és részben telefonhívások során, azok kizárólagos és kitüntetett befogadóiként tapasztaltuk meg, most ezzel ellentétben nyilvánosan hozzáférhetően kerül lejátszásra. Ez a megjelenítés a nyilvánosságban zajló szemtől szembeni beszélgetéshez képest teljesen más módon kelti fel a többiek érdeklődését, például azért, mert amikor ilyen körülmények közt beszélgetünk, teljesen más módon veszünk tudomást a minket körülvevőkről.

Privát és nyilvános szféra átértelmeződése egy „Skype-filmben”

Unfriended (Levan Gabriadze, 2014)

3. A videóhívások új anonimitásfogalmat definiálnak.

A fentebb már sugallt néhány megfontolás miatt általában igyekszünk ellenállni annak, hogy minden telefonhívásunkat videóhívásra váltsuk. Így aztán a videóhívásokat (a videókonferenciázás formális helyzeteit leszámítva) leginkább közeli ismerősökkel folytatott kommunikációra használjuk. Érdekes kivételt képeznek az olyan internetes applikációk, mint a *chat-rulett*, amelynek kifejezetten az a célja, hogy teljesen idegeneket kössön össze véletlenszerű videóchatelés révén. Ugyanakkor az ilyen példák nem mondanak ellent a korábbi megfigyeléseknek, inkább kiegészítik azokat. Egyrészt azért, mert bizonyos, hogy az ilyen applikációk legfőbb vonzereje – mint az anonim kommunikáció egyéb formáinak is – abban rejlik, hogy a névtelenség leple alatt a lehető legszabadabb részvételt teszik lehetővé a felhasználók számára az idegenekkel folytatott személyes interakciókban. Másrészt ez a sajátos aspektus már önmagában sokkal izgalmasabb a névtelen telefonhívások, mint a névtelen levelezés esetében. Így aztán, ha ezt a két szempontot figyelembe vesszük, világossá válik, hogy a chat-ruletthez hasonló élmények révén a videóhívások az anonimitás teljesen új formáját hozták létre, mivel a felhasználók a kapcsolatok teljes véletlenszerűsége miatt tényleg névtelenek maradhatnak – még annak ellenére is, hogy a hívás során explicit módon felmutatják teljes intim perszónájukat. Nyilván az anonimitás már önmagában is komplex szociális jelenség, ami a másokkal való kapcsolat interszubjektív aspektusát társítja az interszubjektíven azonosíthatatlanul maradás gyönyörével. Így husserli terminusokkal élve azt állíthatjuk, hogy azáltal, hogy a névtelen interakció új formáját generálja, a videóhívás magán az interszubjektív kommunikáció területén belül a prekommunikatív intimitás új formáját hozza létre. Így aztán a videóhívások a prekommunikatív és kommunikatív tapasztalataink közötti egyensúly átállításában is részt vesznek, és objektív világunkat (amelyet az határoz meg, hogy mit és miként kommunikálunk) újrakonfigurálják.

4. A videóhívások a szituációk megosztásának új formáját hozzák létre.

A videóhívások több mindent kommunikálnak, mint amit a beszélgetőpartnerek expliciten elmondanak egymásnak, és amit telefonon vagy írásban közölhetek volna egymással. Ez nem csak amiatt van, mert gesztusokat és testnyelvet is használhatnak, hanem leginkább azért, mert a

videóhívásokban a kommunikáció attól függetlenül is zajlik, hogy a két partner valóban szól-e egymáshoz, vagy sem. Míg írásban egy üres üzenetnek nincs semmilyen jelentése, eltekintve talán a burkolt utalástól, és míg telefonon csak akkor zajlik kommunikáció, ha a két partner beszél egymáshoz és hallja egymást, a videóhívás nem kényszerül rá, hogy hasonló jelentésteli cseréket teremtsen. Éppen ezért a privát videóhívások sokkal hosszabbak, mint amennyi ideig ugyanezek a beszélgetések telefonon tartanának. Egyes reklámok ezt a jellemzőt „az együtt lógni” szlogennel dicsőítik, miközben olyan embereket mutatnak, akik söröznek, vagy valami mással ütik el az idejüket, miközben videóhívás megy a háttérben. Olyan, mondhatnánk, mintha a beszélgetőtárs egyszerűen a szomszéd szobában ülne. Egy ilyen összehasonlítás azonban azért félrevezető, mert elhomályosítja a videóhívások egyik legfontosabb kommunikációs újdonságát. Ez az újdonság két dologban áll: a videóhívások egyrészt valóban összekötik a két beszélgetőpartner megélt környezetét, vagyis összehozzák a konkrét szituációkat mindkettő sajátos atmoszférájával együtt, ami azonnal megérint és magával ragad mindenkit, aki ezekbe fizikailag belép. Másrészt mindezt anélkül teszik, hogy a két helyzetet egyetlen átfogó szituációba olvasztanák össze, ahogyan ez például akkor történik, amikor a két fél a való életben találkozik. Így aztán azt mondhatjuk – megint husserli terminusokban átfogalmazva a megállapítást –, hogy miközben a videóhívások két helyzet és két ennek megfelelő megélt atmoszféra között anélkül teremtenek kommunikációt, hogy egyszerűen egymásba olvasztanák őket, egy új típusú interszubjektív kontextust, vagyis egy új típusú, átmeneti szociális környezetet hoznak létre, amely újfent befolyásolja a husserli értelemben vett „kommunikatív világunk” alakját.

5. A videóhívások új valóságértékkel bíró képeket hoznak létre.

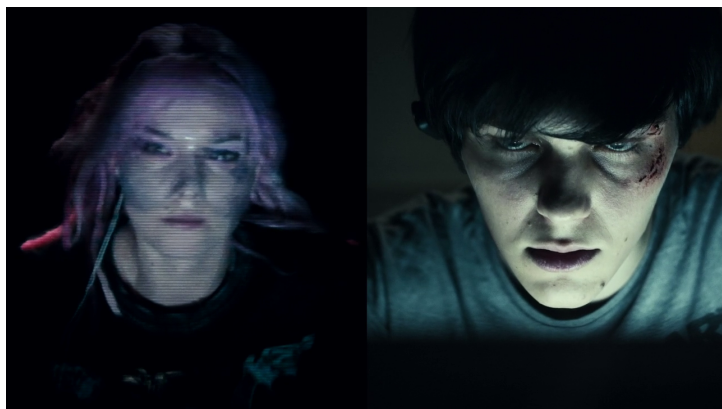
Természetesen a „szomszédos szoba” metaforája is félrevezető, hiszen a videóhívásokban létrejövő kölcsönös kapcsolatot csupán az élő, szemtől szembeni interakció hozzávetőleges megközelítéseként fogja fel, anélkül, hogy figyelembe venné az általa előfeltételezett képfenomént. Ez utóbbival kapcsolatban könnyen lehetne a videóhívást képfenoméneként értelmezni Husserl képtudat fogalmának klasszikus modelljére (Husserl 2005) való utalással. Husserl három intencionális réteget különböztet meg a képek megragadásában. Mindenekelőtt a *képdolgot* említi, vagyis a kép fizikai hordozóját, mint a tapasztalatunk természetes részét – ilyen például a fotó, mint valós tárgy, vagy a falon függő festmény. Másodikként elkülöníti a *képtárgyat*, vagyis azoknak az alakoknak a sorát, amelyek a képdolgon megjelennek, és amelyek azt teszik lehetővé, hogy ezt a dolgot valaminek a képeként ragadjuk meg. Ennek példái lehetnek a kis fekete és fehér alakok egy régi fényképen. Végül a *képszubjektumot* említi, vagyis azt a képi reprezentációt, amit valójában látunk a képen, mikor azokat az alakokat olvassuk. A fotográfia esetében ez lehet az aktuálisan ábrázolt jelenet. Namármost, ha ezt a modellt a videóhívásokra próbáljuk alkalmazni, egyből világossá válik, hogy *annak képi anyaga valójában sokkal komplexebb konfigurációt mutat*. Ez leginkább amiatt van, hogy a „képdolog”, vagyis a kép valós hordozója a videóhívások esetében egy digitális ablak a képernyőn, amely *önmagában véve egy képfenoménné*. Tehát valójában itt két kép összefonódásával állunk szemben. Ráadásul az a bevonódás, amely a kép digitális keretével – vagyis az ablakkal, ami egyszerre kép és a videóhívás képeznek hordozója – jön létre, tovább

bonyolítja egész kapcsolatunkat egy ilyen képpel. Mivel így mi nem csupán szemléljük beszélgetőpartnerünk képi reprezentációját, ahogyan egy klasszikus kép esetében tennénk, hanem folyamatosan használjuk a képernyőt is, és miközben a másikat nézzük, állítgatjuk a funkciókat. A képek érzékelésének ezt a hibrid formáját találóan nevezték „viewsing-nak”,^[10] és legalább három lényeges következménnyel jár. Mindenekelőtt ami magát a kép struktúráját illeti, ez az érzékelés újraszabja a kép három husserli rétege közötti viszonyt azáltal, hogy különleges módon hangsúlyozza azt, amit „képernyőtudatnak” [*screen consciousness*]^[11] szokás nevezni. Ez nem más, mint a képdolog specifikus funkcionális tudatossága a kép érzékelésében. Másodsorban a tapasztalat térbeli aspektusával kapcsolatban új viszonyt hoz játékba a szigorúan vett kép piktoriális mélysége, ahová beszélgetőpartnerünket helyezzük, és annak felülete között, ahol a képernyő funkcionális interfészéhez férünk hozzá. Harmadsorban pedig a mi képpel való viselkedésünket illetően az interakciónak egy olyan komplexebb formáját teremti meg, amely a képernyővel és a kommunikációs partnerünkkel való egyidejű interakcióval jár együtt. Ezek a következmények a valóság problémájának szempontjából is relevánsak, amit itt husserli perspektívából tárgyalunk. Ezek ugyanis explicit módon világítanak rá arra, hogy a videóhívások miként ruházzák fel a képfenoméneket egy teljesen új „valóságértékkel”. Ezt a valóságértéket egyrészt az önmagunk interaktív megértésének specifikus mivolta határozza meg, másrészt természetesen az a tény, hogy ezek a képek a mi és a képen ábrázolt beszélgetőpartnerünk párhuzamos interakciójának közös interfészeként működnek.

6. A videóhívások képi komplexitása szociális komplexitásuk jele

Természetesen egy videóhívás képfenomén aspektusát nem csak implicit intencionális struktúrájának szempontjából lehet elemezni, hanem vizsgálni lehet explicit vizuális kompozícióját is, amelynek komplexitása feltételezi a mögöttes interszubjektív struktúra megfelelő komplexitását. Ezt be lehet mutatni azzal, hogy összehasonlíjuk egy olyan hasonló képkompozícióval, amelynek hosszú hagyománya van a telefonhívások filmes reprezentációjában. A játékfilmben a telefonhívásokat azért tekintették mindig fontos motívumnak, mivel segített egyidejű kapcsolatot teremteni két különböző drámai helyszín között. Michel Chion *Film, as Sound Art* (Chion 2009: 493) című alapvető munkájában hét különböző módot ír le, amivel egy ilyen kapcsolat filmszerűen megjeleníthető, attól függően, hogy halljuk vagy látjuk mindkét beszélgetőpartnert, vagy csak egyiket, egyszerre látjuk és halljuk őket, vagy egymás után, és így tovább. Meglátása szerint klasszikus megoldásnak számított az *osztott képernyő*, amikor egyszerre látjuk és halljuk mindkét felet. Namármost, a videóhívás nyilvánvalóan nagyon hasonló képkompozíciót feltételez, bár van néhány döntő különbség is. *Mindenekelőtt* egy film osztott képernyőjén a telefonhívás szereplőit csak mi látjuk egy időben, ők egymást nem látják. Természetesen pont ez teszi az ilyen jeleneteket komikussá, mikor a baloldali szereplő egyáltalán nem tudja, hogy mit tesz a jobboldali a beszélgetés közben. Ezzel szemben a két szereplő, akiket a videóhívásban látunk, explicit módon egymást nézi, olyannyira, hogy az osztott kép két része mondhatni interszubjektíven transzparens egymás számára. *Második különbség*: egy videóhívás egyszerű nézőjeként általában nem külső megfigyelő vagyok, hanem a beszélgetőpartnerek

egyike. ^[12] Ez azt jelenti, hogy aktívan bekapcsolódom a beszélgetésbe, megszólítom a másikat, és meg vagyok szólítva általa. Ez azt is jelenti továbbá, hogy a kép két, beszélgetőpartnereket ábrázoló része közül az egyik a másikat ábrázolja, míg a másik engem ábrázol egyfajta digitális tükörképként. *Harmadik különbség:* ezt a tükörképet a másik is ugyanígy érzékeli, illetve pontosabban: azt mutatja, amit a másik lát belőlem. Ugyanez áll az osztott kép másik részére, amelyet én a másik képeként intencionálok, és a másikat a saját képemként. Ráadásul ez a kölcsönösség mindkét fél felfogását befolyásolja, hiszen azt látom, ahogy a másik lát engem, amint magamat nézem, és így tovább. Figyelembe véve a kölcsönös intencióknak ezt az összefonódását, első perctől fogva bizonyos, hogy a videóhívások interszubjektív struktúrája sokkal komplexebb, mint az élő, kölcsönös interakció. Úgy összegezhethetnénk ezt a szerkezetet, hogy egy videóhívásban nemcsak beszélünk egymáshoz, hanem nézzük magunkat beszéd közben; és nem csak nézzük egymást, de nézzük magunkat, amint egymást nézzük. Ez röviden azt jelenti – ha ismét Husserl terminológiáját alkalmazzuk –, hogy a videóhíváson keresztüli kommunikációban interszubjektíven tárgyasítjuk a kommunikatív viszonyunkat mint olyat, ami így önmagában integráns részévé válik annak, amit kommunikálunk.

A privát videóchat filmes ábrázolása osztott képernyőn Öngyilkosok szobája (Sala samobójców. Jan Komasa, 2011)

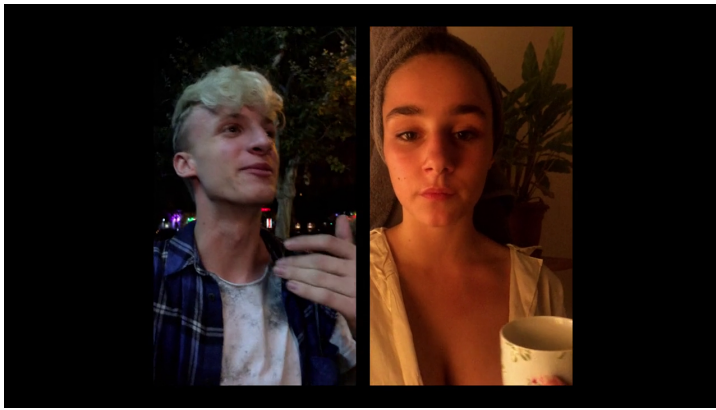
7. A videóhívásokban a tükörképünk interszubjektíven kommunikálhatóvá válik.

Pontosabban a videóhívás voltaképpen nem egy valódi tükörképet feltételez, hanem inkább egy fordított tükörképet, vagyis egy *monitorképet*. Éppen ezért a felhasználóknak gyakran nehézségeik támadnak, amikor annak viszonylatában próbálnak tájékozódni, például amikor egyedül a tükörként használt monitorkép segítségével próbálnak megragadni egy hátuk mögött található tárgyat. Ezen különbségek ellenére világos, hogy a monitorképeknek és a tükörképeknek van egy lényeges közös tulajdonságuk az egyszerű filmfelvételekkel szemben. Általában bizonyos kényelmetlenséget tapasztalunk, mikor magunkat egy filmfelvételen látjuk vagy hangfelvételen halljuk, mivel mindkettő kizárólag olyan külső szemszöveget mutat önmagunkról, amelyre semmilyen ráhatásunk nincs. A tükörképek azért nem okoznak hasonló kényelmetlenségérzést, mert minden egyes tükör előtt tett gesztusunk vagy mozgásunk esetében a tükrön látható külső kép egyeztetve van a mi belső, testi perspektívánkkal. És még a zavaró megfordítás ellenére is pontosan ezt az egyezést tapasztaljuk az élő monitorképen. Ennek a megfigyelésnek azonban

fontos következménye van Husserl kommunikációfogalmának a szempontjából. Ugyanis, ha – mint Walter Benjamin állítja – a film a tükörképünket „úgymond” „elválaszthatóvá” és „szállíthatóvá” tette (Benjamin 2003), akkor ez a szó szoros értelmében csak a videóhívásban megjelenő monitorképünkre igaz. Husserl fogalmaival ez azt jelenti, hogy a videóhívások ténylegesen „tárgyasították” a tükörképünket ^[13] azáltal, hogy a kommunikációs folyamat szerves részeként bekebelezték, és azáltal nagy távolságra szállíthatóvá tették őket.

8. A videóhívások a testek közötti kommunikáció új módját hozzák létre.

Természetesen ellen lehetne vetni a fentieknek, hogy nem feltétlenül szükséges önmagunkat néznünk a tükörkijelzőben, dönthetünk úgy is, hogy csak a másikat nézzük a képen, és így közvetlenebbül kommunikálunk vele. Igazából a videóhívásokat a filmekben leggyakrabban úgy is ábrázolják, hogy csak a másik képe látható a képernyőn. Azonban ez egy nagyon is szükséges vonása: egyértelmű funkciója, hogy a saját megjelenés monitorozása révén lehetővé teszi a beszélgetőpartnerek számára, hogy ellenőrizzék, láthatóak-e a másik számára, és ha igen, miként. Ez pedig a videóhívásoknak egy további sajátosságához vezet el, ahhoz a tényhez, hogy saját mikrofonjának és kamerájának irányítása révén a kölcsönös interakció során a két beszélgetőpartner átveszi a másik kinesztetikus gesztusait. A kamera mozgatása vagy a mikrofon elhelyezése révén eldönthetem, mit lát a másik, és hogy a tekintete miként pásztázza a környezetemet. Természetesen meglehetősen kényelmetlen lenne egyszerűen átadni a saját kameránk feletti ellenőrzést a másiknak (még ha technikailag nem is lenne lehetetlen), de akármennyire magától értetődőnek tűnik a jelenlegi konfiguráció, valójában a megszokott kommunikációs helyzetünk radikális megfordítását jelenti. Hiszen a való életben mindannyian teljesen szabadon irányíthatjuk percepció aktusunkat azáltal, hogy helyet változtatunk beszélgetőtársunkhoz képest, vagy csak egyszerűen másfelé nézünk. Egy videóhívásban azonban nem csak észlelem a másikat, miközben a másik észlel engem, és így kommunikálunk egymással, hanem a kommunikáció – annak pontos husserli felfogásában – kezdettől fogva megelégszikazzal, hogy *én filmezem magam a másik számára, míg a másik filmezi magát számomra*. Ennekköszönhetően egymás percepciója előfeltételezi a kölcsönös kommunikációnak ezt az első szintjét– ez az aspektus még jelentősebbé válik, mikor hordozható eszközről videóchatelünk. Míg a film a kameramozgások révén már korábban megtanított bennünket arra, hogy az irányításátruházásával a kinesztetikus percepció aktusokat kollektíven pusztán külsődleges látszatként tapasztaljuk meg, a videóhívás esetében az irányítás lehetőségének *egyidejű és kölcsönös delegálás* teljesen új kommunikációs helyzetet teremt. Ezt a helyzetet leírhatjuk egyrészt a filmmelszembeállítva, kiemelve, hogy a videóhívásban a beszélgetőpartnerek egymás egyidejű nézésénekfolyamatában ugyanannak a képszekvenciának a *társnézőiként, társszereplőiként és társszerzőiként* jelennek meg. Másrészt leírhatjuk a husserli terminusok szellemében, a fotográfiávalszembeállítva. Ebben az esetben azt mondhatjuk, hogy míg a fényképek megosztása és cseréjekommunikálhatóvá tette pillanatnyi percepcióink objektív vetületét, a videóhívások ezt azzalegészítették ki, hogy észlelési aktusainknak néhány szubjektív aspektusát is megoszthatóvá tették, így hozva létre a testek közötti, a technika által közvetített együttműködés teljesen új formáját.

„én filmezem magam a másik számára, míg a másik filmezi magát számomra” [FOMO – Megosztod és uralkodsz (Hartung Attila, 2019)]

9. A videóhívások a kölcsönös tudatosság új formáját fejlesztik ki.

A videóhívásokkal kapcsolatos szakirodalomban gyakran előkerül a hiányzó szemkontaktus problémája. [14] Ez a felvetés alapvetően abban a tényben gyökerezik, hogy egy beszélgetőpartner csak akkor tudja igazán azt a benyomást keltetni, hogy a másikat nézi, ha közvetlenül a kamerába néz, és nem akkor, amikor valóban a másikat nézi a képernyőn. Így aztán mindkét fél úgy kezeli, hogy a másik csak akkor néz rájuk, amikor valójában nem így tesz, valamint hogy a másik akkor nem néz rájuk, amikor valójában igen. Nyilván további empirikus vizsgálatokra lenne szükség annak megállapításához, hogy vajon befolyásolja-e a résztvevőket, és ha igen, akkor milyen mértékben ez a paradoxon, amelyre egyébként már készül egy olyan technikai megoldás, hogy két kamerát szerelnek ugyanarra az eszközre. Elképzelhető, hogy e paradoxon hatását csökkenti egyrészt az, hogy élő beszélgetések alatt is a kölcsönös figyelmet csak kis mértékben biztosítja az explicit szemkontaktus, amely minden esetben futólagos és nincs folyamatosan fenntartva. Másrészt a beszélgetőtársaknak a videóhívások során valószínűleg időnként az az illúziójuk, hogy véletlenül egymásra pillantanak, ha a másik pont akkor néz a kamerába, mikor ő maga a képernyőt nézi – és ez még akkor is igaz, ha a pillantások ilyen körülmények közt „igazából” nem találkoznak. Az a meglehetősen gyakori tapasztalat, hogy úgy próbálunk közelebből megmutatni egy dolgot a másiknak, hogy ösztönösen a képernyőképhez, és nem a kamerához visszük azt közelebb, valószínűleg arra utal, hogy nem igazán zavar bennünket ez az eltérés, hiszen képesek vagyunk úgy cselekedni, mintha nem tudnánk róla. Ettől függetlenül egy dolog biztos. Fenomenológusok már rég kimutatták, hogy a szemkontaktus normális esetben abban segíti a szubjektumot, hogy a kölcsönös reflexivitás révén nyugtázza a másik tekintetét: látom a másikat, amint engem néz, ahogy őt nézem, stb. A videóbeszélgetések új szituációja viszont, ahol mindkét fél úgy figyel a másikat, hogy inkább a képernyőre néz, mint a kamerába, és ezért hiányzik a szemkontaktus (hiszen számomra olybá tűnik, mintha a másik másfelé nézne, miközben a képernyőt nézi), legalább azt lehetővé teszi mindkét partnernek, hogy az idő legnagyobb részében olyan szabadon figyelhesse meg a másikat, mintha napszemüveg mögé lenne bújva. Ez a kis részlet jelentős elmozdulást jelent, amit husserli perspektívából is értelmezhetünk. Ugyanis, ha figyelembe vesszük egyrészt a csökkentett kölcsönös reflexivitást, ami a szemkontaktus hiánya

miatt keletkezik, másrészt a nagyon eltérő reflexivitást, amelyet a monitorkép hoz magával, e két aspektusnak a kombinációja teljesen eltérő kölcsönös tudatosságot eredményez, mint ami az élő, szemtől szembeni beszélgetés sajátja. Ezek már a kölcsönös percepció legelemibb kommunikációs szintjén is hozzájárulnak a kommunikációs helyzet megosztásának teljesen új formájához.

10. A videóhívások a tér és az idő új tapasztalatát feltételezik.

A videóhívások fent említett szociális struktúrája a videóhívások teljes tapasztalati keretrendszerét meghatározza, és ezáltal az interszubjektíven megélt tér és idő új formáit alakítja ki. Nyilvánvaló, hogy a videóhívások tértapasztalata nem egyszerűsíthető le a kép ezen az oldalán található valós környezeti világ, és a kép túlsó oldalán a képzeletbeli világ hagyományos elválasztására, ahogyan az a klasszikus filmelméletben általában történt. Ez egyrészt a videóhívásokhoz kapcsolódó képfenomenon különleges komplexitásának köszönhető. Amint korábban láttuk, a videóhívás képei önreflexív tükörintenciókat közvetlen térbeli appercepciókkal fonnak össze, mint ahogyan ez – hogy egy fura összehasonlítással éljünk – az autózvezetők vegyes térbeli reprezentációjakor történik. Másrészt a jelentősebb különbség a két beszélgetőpartner intencionális együttműködésében figyelhető meg. Ugyanis a mozi esetében a film világát a nézők a kollektív intencionalitás egy módozata szerint nézték, amely azt bizonyos objektivitással ruházta fel, annak ellenére, hogy nyilván nem tekintették valóságosnak. A videóhívások esetében ez az intencionális együttműködés nem csak a képnek ezen az oldalán található társnézőjével alakul ki, hanem a kép főszereplőjével magával is, akinek intenciói, áthatolva az én környezeti világomba, az enyéimmel azonosulnak, ahogyan az én intencióim is áthatolnak a másik környezeti világába, és az övéivel azonosulnak. És ez a képtudathoz kapcsolódó objektivitás kérdését teljesen új szintre emeli. Továbbá, ha figyelembe vesszük a kinesztetikus percepciók aktusok fent említett kölcsönös delegálását és a kommunikatív csere sajátos interakcióját is, nyilvánvaló válik, hogy bár a videóhívások partnerei nem tudnak annál jobban fizikailag egymásra hatni, mint ahogy a film nézői és szereplői, ezek az aspektusok ugyanakkor a két tér között teljesen új tranzitivitást hoznak létre. Hasonló megállapítások tehetőek az idővel kapcsolatosan is. Még ha el is fogadjuk, hogy a videóhívásban a kommunikáció kölcsönös egyidejűsége minden kétséget kizáróan a hívás megosztott, interszubjektíven azonosítható jelen idejének konstitúciójához vezet, akkor is ennek a jelen időnek teljesen különböző időbeli sajátosságai lehetnek a két beszélgetőpartner számára. Elég csak az eltérő időzónákra gondolnunk – amely extrém esetben nappal és éjszaka vagy nyár és tél léptékű különbségeket is eredményezhet –, hogy belássuk: bár az egyszerű távolsági telefonhívások is lehetővé teszik ezeknek az eltérő időbeli sajátosságoknak a szimultán összekötését, a nem szimultánnak a szimultaneitása a videóhívások kommunikációs tapasztalatában válik teljesen explicitté. És ez ismét egy olyan sajátosság, amelynek segítségével a videóhívások átalakítják (a husserli felfogásban az interszubjektív kommunikáció korrelátumaként értett) megélt valóságunkat.

Konklúzió

Nyilván a fenti megfigyelések nem állnak össze a valóság egy olyan elgondolásává, amelyet egyetlen kulcsmondatban összegezni lehetne. Ugyanakkor teoretikusan legalább három szempontból relevánsak, amelyekre következtetésként szeretnék rámutatni.

Először is, filozófiai szemszögből relevánsak, mivel lehetővé teszik, hogy az újmédia alkalmazott elemzését arra használjuk, hogy filozófiailag jelentős betekintést nyerjünk a valóság fogalmába és történeti változékonyságába. Ebben az értelemben a kommunikáció husserli megközelítése különösen gyümölcsözőnek bizonyul, mivel lehetővé teszi, hogy újszerű perspektívából tegyük fel a valóság és médiumok viszonyának a kérdését. Ez a kérdésfeltevés ugyanis nincs átfedésben azzal a hagyományos problémával, amely arra kérdez rá, hogy az információ feldolgozása és megszürése révén a médiumok miként teremtik meg a valóságot, sem a klasszikus fenomenológiai vitával, amely arról szól, hogy a médium képes-e vagy sem a valóság eleven benyomásának közvetítésére. E helyett az itt felvetett kérdés kizárólag arra irányul, hogy ezek a médiumok miként terjesztik ki az interszubjektíven kommunikálható dolgok mezejét, és ezáltal általában az objektív realitását.

Másodszorban ezek a gondolatok a *Husserl-tudomány* specifikus területén is relevánsak, mivel azt bizonyítják, hogy a husserli fenomenológia a képelméletéről tett klasszikus megállapításain túl is sokat tud adni a kortárs médiatudománynak. Hogy pontosabban fogalmazzunk, ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy a filozófiailag sokkal szofisztikáltabb interszubjektivitás-elméletének fényében értelmezzük újra Husserl teljes képtudatelméletét, amelyet sokáig szinte kizárólag konzervatív esztétikai álláspontok igazolására használtak. Ennek megfelelően arra próbáltunk rámutatni, hogy ez az elmélet valójában fontos következményekkel jár a nagyon különböző típusú képek kommunikatív teljesítményének az értékelésére nézvést. ^[15] Egy ilyen megközelítés azért is nagy kihívás napjainkban, mivel Husserl nem igazán számít „a kommunikáció teoretikusának”, nem kis részben azért, mert olyan szerzők, mint Habermas és Schutz Husserl-kritikájukat pont arra alapozták, hogy Husserl elhanyagolta a kommunikációt. ^[16]

Végül a fenti megközelítés a *kortárs filmtudomány* számára is releváns lehet, mivel az interszubjektív intencionalitásoknak egy olyan csoportját érinti, amelyek a film tapasztalatában is jelentős szerepet játszanak. A filmes tapasztalatot így a nézők kollektív intencionalitása (1), a szereplőkhöz való viszonya (2), valamint a szerzőkről és az ők filmben megjelenő intencióiról alkotott felfogása (3) között létrejövő kölcsönhatás szempontjából is vizsgálni lehet. Amint fentebb többször rámutattam, ezen kölcsönhatás sajátosságainak a szembeállítása egyrészt a film, másrészt az egyéb médiumok, mint a videóhívás vagy az élő televíziózás esetében gyümölcsözőnek bizonyulhat mindkét terület számára.

Fordította Gyenge Zsolt

[A szöveg eredeti megjelenési helye: Ten thesis on the reality of video-chat: A phenomenological account. *Communications*, 44.2 (2019), 204-224.]

Jegyzetek

1. A tanulmány 2018-ban, a videokonferenciák járvány alatti robbanásszerű elterjedése előtt íródott, ezért az utóbbi másfél évben hirtelen közkeletűvé vált terminusok helyett következetesen videóhívásról beszél. [– *A ford.*]
2. Ezeket a reflexiókat Husserl az *Eszmék* második könyvének eredeti kézirtaiban vázolta fel, legrészletesebben a harmadik, 1915-ből származó kéziratban. Ugyanakkor az ezen kérdéseket taglaló bekezdések bekerültek az Edith Stein által szerkesztett kiadásba is, úgyhogy a következőkben arra hivatkozom.
3. Ehhez lásd még Martens (2006).
4. Ezeket a kérdéseket Husserl az *Eszmék II* Edith Stein által szerkesztett és kiadott változatának második fejezetében taglalja (németül! – Az intuíció mint olyan tárgyának ontikus érzékrétegéről), és különösen a 15. paragrafusban (Husserl 1989: 36-49.). Lásd ehhez továbbá Ferencz-Flatz (2010).
5. Ezt a gondolatot már kiemelte Christian Metz is, fenomenológia által ihletett, korai *A propos de l'impression de réalité au cinéma* (A filmes valóságimpresszióról) című esszéjében; lásd ehhez továbbá Gunning (2007).
6. A hivatkozott szöveghelyen nem az „igaz valósága” (Ferencz-Flatz eredetijében „true reality”) kifejezés szerepel, Husserl a tárgyak „objektív természetét” („objektiven Natur”) emlegeti. [– *A ford.*]
7. A hivatkozott szöveghelyen nem találjuk a „prekommunikatív” kifejezést. Husserl e helyütt kommunikatív világról, valamint preszociális szubjektivitásról (vorsozialen Subjektivität) beszél. [– *A ford.*]
8. Nyilvánvaló gyakorlati okokból a videóhívások tapasztalatával foglalkozó legtöbb tanulmány a videokonferenciázásra és annak különböző oktatási felhasználási területeire (pl. e-learning) fókuszál. Lásd Lawson et al. (2010), Nortvig (2014) és mások.
9. Lásd még ehhez Groening (2010).
10. A „viewing” és a „using” kifejezésekből faragott, az internet használatának meghatározó módjaként definiált „viewsing” fogalomhoz lásd Harries (2002). [Magyarra talán a „nézésből” és a „böngészésből” gyúrt „nézés” szójáttékkal lehetne lefordítani. – *A ford.*]
11. Szeretnék köszönetet mondani a vakolvasónak, hogy ezt a terminust javasolta.
12. Mint fentebb már említettem, jelen elemzés kizárólag a közvetlen, privát-privát videóhívásokkal foglalkozik, és nem például ezek televíziós ábrázolásával nyilvános híradókban, amelyek sokkal komplexebb intencionális struktúrát involváltnak. Így jelen tanulmány nem foglalkozik sem a videóhívások új sorozatokban vagy tévéműsorokban játszott szerepével, sem kortárs filmekben történő reprezentációjukkal. A filmes osztott képernyő példája – ami természetesen önmagában meglehetősen távoli az itt tárgyaltakhoz képest – csupán azon heurisztikus okból került taglalásra, hogy éles ellenpontot képezzen a videóhívás képének pusztán vizuális kompozíciójával szemben, amelyet legtöbbször a videóhívás interszubjektív struktúrájának jeleként értenek.
13. Természetesen, amikor valóban megfigyelünk valakit, amint tükörbe néz, látjuk az illető tükörképét is, vagyis a tükröződés már eleve egy kölcsönösen beazonosítható tárgyként van jelen. Azonban a videóhívások azt teszik lehetővé, hogy a beszélgetőpartnerünk saját szemszögéből tükörrre vetett

pillantását tapasztaljuk meg, vagyis az ő aktuális tükörtapasztalatát láthatjuk – és ebben rejlik a videóhívás újszerűsége.

14. Lásd például Friesen (2014: 27 f.)
15. Egy másik út ennek a kapcsolatnak a taglalására az lenne, hogy egyszerűen követjük azt a szerepet, amit az *empátia* fogalma Husserl meglátásaiban játszik, és hogy reflektálunk arra, amit az artefaktumokként értett képek megértésével kapcsolatban implicál. Ehhez lásd Ferencz-Flatz (2011).
16. Ehhez lásd Russel (2011).

Irodalomjegyzék

- Bazin, André (2014): A Contribution for an Erotologie of Television. In Dudley, Andrew (szerk.): *André Bazin's New Media*. Oakland, University of California Press. 105-115.
- Benjamin, Walter (2003): A műalkotás a technikai reprodukálhatóság korában. Ford. Kurucz Andrea és Mélyi József. In *Aura kiállítás honlapja*. URL: http://aura.c3.hu/walter_benjamin.html
- Casebier, Allan (1991): *Film and Phenomenology. Toward a Realist Theory of Cinematic Representation*. Cambridge University Press.
- Chion, Michel (2009): *Film as Sound Art*. New York, Columbia University Press.
- Ferencz-Flatz, Christian (2010): Der Begriff der „Bekundung“ bei Husserl und Heidegger. *Husserl Studies*, 26.3. 189-203.
<https://doi.org/10.1007/s10743-010-9076-4>
- Ferencz-Flatz, Christian (2011): The Empathetic Apprehension of Artifacts: A Husserlian Approach to Non-figurative Art. *Research in Phenomenology*, 41.3. 358 – 373.
<https://doi.org/10.1163/156916411X594440>
- Flusser, Vilém (1998): *Kommunikologie*. Frankfurt am Main, Fischer.
- Friesen, Norm (2014): Telepresence and Tele-absence: A Phenomenology of the (In) visible Alien Online. *Phenomenology & Practice*, 8.1. 17-31.
<https://doi.org/10.29173/pandpr22143>
- Groening, Stephen (2010): From „a box in the theater of the world“ to „the world as your living room“: cellular phones, television and mobile privatization. *new media & society*, 12.8. 1331-1347.
<https://doi.org/10.1177/1461444810362094>
- Gunning, Tom (2007): Moving Away from the Index: Cinema and the Impression of Reality. *differences*, 18.1. 29-52.
<https://doi.org/10.1215/10407391-2006-022>
- Harries, Dan (2002): Watching the Internet. In Harries, Dan (szerk.): *The New Media Book*. London, BFI. 171-182.
- Husserl, Edmund (1952): *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution*. Haag, Martinus Nijhoff.
- Husserl, Edmund (1970): *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology. An Introduction to Phenomenological Philosophy*. Angolra ford. D. Carr. Evanston, NU Press.

- Husserl, Edmund (1989): *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy. Second Book: Studies in the Phenomenology of Constitution*. Angolra ford. R. Rojcewiczés A. Schuwer. Dordrecht, Kluwer.
<https://doi.org/10.1007/978-94-009-2233-4>
- Husserl, Edmund (1998): *Az [európai tudományok válsága I-II]* Budapest, Atlantisz.
- Husserl, Edmund (2002): *Natur und Geist. Vorlesungen Sommersemester 1919*. Dordrecht, Kluwer.
<https://doi.org/10.1007/978-94-010-0429-9>
- Husserl, Edmund (2005): *Phantasy, Image Consciousness, and Memory (1898-1925)*. Ford. J. Brough. Dordrecht, Springer.
- Lawson, T.; Comber, C.; Gage, J. & Cullum-Hanshaw, A. (2010): Images of the future for education? Videoconferencing: a literature review. *Technology, Pedagogy and Education*, 19.3. 295–314.
<https://doi.org/10.1080/1475939X.2010.513761>
- Mattens, Filip (2006): On the Introduction of the Concept of Phantom in *Ideas II*: A Case-Study in Husserl's Theory of Constitution. *New Yearbook for Phenomenology and Phenomenological Philosophy*, VI. 83-107.
- Michotte van den Berck, Albert (1948): Le caractère de „réalité” des projections cinématographiques. *Revue internationale de filmologie*, I/3–4. 249–261.
- Nortvig, Anne Mette (2014): The Change of Time and Space in E-Learning. *American Journal of Educational Research*, 2.8. 612-616.
<https://doi.org/10.12691/education-2-8-9>
- Russel, Matheson (2011): On Habermas's Critique of Husserl. *Husserl Studies*, 27.1. 41–62.
<https://doi.org/10.1007/s10743-010-9080-8>
- Schmitz, Hermann (2014): *Atmosphären*. München, Alber.

© Apertúra, 2021. tél | www.apertura.hu

webcím: <https://www.apertura.hu/2021/tel/ferencz-flatz-tiz-tetel-a-videochat-realitasrol-egy-fenomenologiai-leiras/>

<https://doi.org/10.31176/apertura.2021.16.2.2>

